

Sládek, Ondřej; Chlup, Radek; Lyčka, Milan; Vrhel, František; Hošek, Pavel; Kováč, Milan; Kandert, Josef; Pokorný, Petr; Václavík, David

Mircea Eliade dnes

Religio. 2007, vol. 15, iss. 2, pp. [271]-281

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125214>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Mircea Eliade dnes

Ondřej Sládek

V dějinách religionistiky bychom našli jen několik málo jmen badatelů, jejichž vědecké dílo vyvolává po několik desítek let tak vášnivě diskuse, přijetí i odmítání, píše se o nich disertace, pořádají odborné semináře a konference, podobně jako je tomu v případě rumunského historika náboženství, filosofa a spisovatele Mircei Eliada (1907-1986).

Eliadova koncepce vědeckého studia náboženství opírající se o fenomenologicko-komparativní metodu, jejímž úkolem je vysvětlení a porozumění každému setkání člověka s posvátnem od prehistorie až do dnešních dnů, byla diskutována a kriticky posuzována mnoha badateli z různých vědních oborů od 60. let 20. století. Celkovému zhodnocení a důkladné revizi se jí dostalo zvláště v letech osmdesátých a devadesátých – v souvislosti s širšími teoreticko-metodologickými reflexemi v religionistice.

Nyní, v roce 2007, kdy si připomínáme významné výročí, sto let od narození Mircei Eliada, se nabízí vhodná příležitost k tomu, znovu se obrátit k Eliadovu dílu, a položit si otázky: 1) Jakou roli hraje dílo Mircei Eliada v současné religionistice? 2) Co zůstalo z jeho dědictví užitečné a použitelné i dnes?

Je nezpochybnitelné, že Mircea Eliade podstatnou měrou ovlivnil formování religionistiky jakožto vědní disciplíny, výrazně pak přispěl k procesu zavádění religionistiky jako univerzitního oboru ve Spojených státech. Své místo v dějinách religionistiky má tedy zcela jistě oprávněně, otázkou však zůstává, nakolik je jeho pojetí mýtu, symbolu, rituálu, jógy, šamanismu atd. stále platné a využitelné? Religionistika prochází v posledních dvou desetiletích – především na poli teorie a metodologie – řadou kritických přezkoumání, návrat k otázkám, které si kladl a pokoušel se zodpovědět i Mircea Eliade svým projektem dějin náboženství, by mohl být v tomto ohledu velmi inspirativní.

Ve snaze přinést co nejširší spektrum odpovědí na tyto otázky jsme oslovili některé české a slovenské religionisty, jejichž názory Vám nyní přinášíme.

Radek Chlup

Ústav filosofie a religionistiky FF UK, Praha

Přístup Mircei Eliadeho dnes asi jen stěží může sloužit jako obecná platforma pro budování religionistiky. Jak ve své nejnovější práci přesvědčivě ukázal Ivan Strenski (*Thinking About Religion*, Malden – Oxford: Blackwell 2006), M. Eliade nebyl primárně nestranný vědec-religionista, nýbrž náboženský myslitel, který chtěl rehabilitovat religiozní vidění světa a ukázat je jako smysluplné i v dnešním zdánlivě naprosto zprofanizovaném světě. Svou kreativní hermeneutiku chápal jako „spirituální techniku schopnou pozměnit kvalitu existence jako takové“ a přivodit kulturní obnovu Západu (Mircea Eliade, „Crisis and Renewal“, in: id., *The Quest: History and Meaning in Religion*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1969, 62). Eliade dokázal oslovit zejména čtenáře, kteří sami žili již víceméně sekulárně, přesto však v hloubi duše toužili nějaký vztah k posvátnému navázat. Takových čtenářů je stále velké množství a Eliade je pro ně dodnes fascinující, neboť jim umožňuje v okolním „odkouzleném“ světě nalézt hluboký náboženský smysl. Jeho vize ale může oslovit jen toho, kdo pocituje výše zmíněnou duchovní potřebu a je připraven vidět svět religiozníma očima – což jistě neplatí o všech religionistech. Každý religionista by se jistě měl snažit náboženství porozumět, ne každý je však ochoten tak činit v kategoriích, jež jsou samy náboženské povahy. Pro čtenáře, který sekulární pozice nemá v úmyslu opouštět, působí Eliade jako vizionář, který by sám měl být předmětem religionistického studia spíše než jeho metodologickým patronem. Má-li existovat nějaká metodologie alespoň potenciálně přijatelná napříč religionistickým spektrem, musí být koncipována neutrálně tak, aby ji mohli brát vážně jak religionisté sekulární, tak nábožensky založení. Toto kritérium Eliade nespĺňuje.

Jinou otázkou je, zda navzdory tomu nejsou v religionistice využitelné alespoň některé Eliadeho dílčí myšlenky a koncepce. Dle mého názoru jsou. Eliade svůj přístup nevytvořil ve vzduchoprázdnu, nýbrž rozsáhlé čerpal z rozličných dobových přístupů, z nichž mnohé jsou dodnes živé. Navazoval na A. van Gennepa, snažil se reinterpretovat S. Freuda, spolupracoval s C. G. Jungem, čerpal z předválečných antropologů. V řadě bodů vykazuje též nápadné shody s É. Durkheimem – byl to např. právě Durkheim, kdo v *Elementárních formách náboženského života* (česky Praha: Oikúmené 2002, fr. orig. *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, Paris: F. Alcan 1912) mnoho let před Eliadem poprvé analyzoval roli posvátna při konstituování času a prostoru. Srovnání s Durkheimem je vůbec

poučné. Asi málokdo by dnes byl ochoten přijmout Durkheimův celkový výklad náboženství s jeho sociologickým redukcionismem. Přesto je ale řada jeho koncepcí v religionistice stále živá a zejména antropologové je stále znovu promýšlejí a posouvají kupředu – často způsobem, který by jejich původního autora jistě překvapil (viz např. Mary Douglas a její *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*, London: Barrie & Rockliff – The Cresset Press 1970).

Stejným způsobem je třeba zacházet i s Eliadem. I z něj můžeme čerpat různé dílčí koncepce, zasazovat je do odlišných metodologických rámců a propojovat je s jinými současnými přístupy. Dobrou ukázkou takového zacházení s Eliadem může být jeho asi nejslavnější chicagský žák Bruce Lincoln. Ten řadu myšlenek svého učitele stále velmi zajímavě rozvíjí, činí tak ovšem způsobem, který je naprosto přijatelný i pro sekulární čtenáře a který je v kontaktu se současnou antropologií i sociologií (viz např. jeho práci *Discourse and the Construction of Society*, New York – Oxford: Oxford University Press 1989). Jinou ukázkou konstruktivní reinterpretace některých Eliadeho myšlenek budiž můj článek v tomto čísle *Religia*.

Milan Lyčka

Ústav filosofie a religionistiky FF UK, Praha

Mircea Eliade je v religionistice postavou výjimečnou. Nejen proto, že byl nejvýznamnějším propagátorem a popularizátorem akademického studia náboženství jak v Evropě, tak i ve Spojených státech, kterému se podařilo rozšířit povědomí o náboženských otázkách jakožto základních existenciálních problémech do povědomí nejširší veřejnosti. Jeho badatelská erudice a literární talent z něj učinily „apoštola“ religionistiky 20. století. Omezit však jeho působení jen na tuto „reklamní“ činnost by bylo znevážením jeho životního díla.

Eliade v návaznosti na Rudolfa Otta a Gerarda van der Leeuwa vybudoval fenomenologický koncept studia náboženství, který sice vycházel z teologických vzorců jeho předchůdců, ale překonal je nejméně ve dvou směrech: Do oboru se snažil zahrnout *všechny* možné a skutečné náboženské manifestace, přičemž chtěl brát vždy v úvahu i způsob, jakým jednotlivá náboženství rozuměla *sama sobě*. Vedla ho k tomu jednak základní úcta, kterou choval k náboženství jako nejautentičtějšímu výrazu lidské existenciální situace, tak i poněkud naivní představa nové, globální *renaissance*, která nabídne lidstvu řešení jeho problémů a neuróz, nábožensky řečeno: spásu.

Tato tematická rozmáchlost i problematické soteriologické nároky způsobily, že se Eliadeho pojetí religionistiky setkala s mnoha kritickými ohlasy, které nejen postupem času nezeslábly, ale v poslední době sílí, zejména v souvislosti s posilováním pozitivistických prvků ve vědeckém zkoumání náboženství („kognitivní“ religionistika) a odmítáním hermeneutických přístupů. Tyto kritiky často výstižně popisují slabiny Eliadeho práce, ale v žádném případě nemohou snížit význam Eliadeho jako *vědce*.

Jeho vědecký přínos je možné vykázat na celé řadě příkladů analýz náboženských fenoménů, zde se omezím na metodologické založení Eliadeho fenomenologie. Ve srovnání s klasickými formami náboženské fenomenologie či komparativní religionistiky Eliade rozšířil religionistický záběr pohledem na základní a všeobecně rozšířené náboženské pojmy a struktury v jejich historicky podmíněných manifestacích („dějiny náboženství“), na druhé straně kladl důraz na systematickou (synchronní) analýzu těchto struktur („filosofie náboženství“). V prvním ohledu jsou jeho nejdůležitější prací *Dějiny náboženského myšlení* (I-III, Praha: Oikúmené 1995, 1996, 1997, angl. orig. *A History of Religious Ideas* I-III, Chicago: University of Chicago Press 1978, 1982, 1985) v druhém ohledu *Pojednání o dějinách náboženství* (Praha: Argo 2004, fr. orig. *Traité d'histoire des religions*, Paris: Payot 1949). Tyto dvě studie jako dva póly vytvářejí metodologický prostor, plný napětí a vnitřního jiskření, ve kterém se Eliade celý život pohyboval. Byl si velmi dobře vědom omezenosti tradiční komparace i filosofického rozboru „pojmu“ náboženského myšlení. Do svých analýz chtěl zavést prvek časovosti, pojmut „dějiny“ náboženství jako velký příběh lidstva; ne jako popis dějinných událostí, ale jako *vyprávění*, které zakládá bytí nejen lidí, ale celého kosmu, jehož jsou součástí, a v řeči artikuluje jeho smysl. Klíčovým výrazem se tak v Eliadeho teorii stává *posvátný čas*; kolem něho se organizují a strukturují všechny ostatní náboženské fenomény. Toto pojetí podle mého názoru zůstává stále platné, a proto v zásadě platí i Eliadeho analýzy *mýtu*, jeho ontologického statutu a funkce.

František Vrhel

Ústav etnologie FF UK, Praha

Moje odpověď je ve vši stručnosti takováto: Ad1) Metodologicky vždy málo explicitní Mircea Eliade se mi zdá být *passé*. Ad 2) Z jeho „dědictví“ zůstala pro dnešek aktuální snad jen stylizace numinózního, spíše však

v románech a povídkách. Shrnuto: Aktuálnost Mircei Eliada se mi jeví být více v jeho beletrii než v religionistice.

Pavel Hošek

Katedra religionistiky ETF UK, Praha

Eliade zůstává podnětný svou odvahou k syntéze, která ovšem místy hraničí se smělostí „velkého zjednodušovatele“. Usiluje o maximální univerzalitu perspektivy, takže občas zachází nezodpovědně s empirickými údaji a vyvolává oprávněný hněv specialistů. Jeho tíhnutí „k obrovským syntézám“ (E. Cioran), jeho „nenucené přebíhání z jedné civilizace do druhé“ (D. Antalík) vyvolávají podezření z komparativní svévole a z „povrchního všeznalectví“ (P. Ricoeur). Domnívá se, že pro stále podrobnější studium jednotlivých stromů už nikdo nemá odvalu podstoupit a nahlédnout les (v celé jeho panoramatické šíři). Usiluje o „návrat k *le grand système*“ (G. Dudley), věří v možnost „všeobestírajícího pohledu“ (P. Ricoeur), v možnost nahlížet „dějiny lidského ducha“ v jejich celosti a jednotě.

Je přesvědčen, že takovéto holistické čtení náboženských dějin umožňuje „všudypřítomná polarita posvátného a profánního“ (P. Ricoeur). Vypracovává „morfolonii posvátna“, které „tíhne k inkarnaci“ ve svých ne-sčíslných modalitách resp. archetypálních strukturách. Tyto pohříchu dogmatické předpoklady mu otevírají cestu k „totální hermeneutice“, resp. „totální komparaci“ (D. Antalík). Touto cestou rozvíjí paradoxně „antihistorickou historii náboženství“ (G. Dudley). Posvátno je mu ontologickým korelátém dějinných náboženských jevů, je to skutečnost *sui generis*. Jeho filosofické předpoklady jsou právem kritizovány jako platonizující „ideologie posvátna“ (J. Waardenburg), stejně jako jeho inspirace filosofií védanty (G. Dudley) a jeho „mýtocentrismus a mystocentrismus“ (S. Waserstrom).

Ačkoli podepsal Marburgské prohlášení o empirické bázi religionistiky, jeho teorie postrádají kritéria verifikace (R. Baird), bývá mu vytýkána „špatná historie, špatná etnologie, špatná psychologie, matení pojmů“, je označován jako „mystik, prorok, šaman převlečený za profesora“ (E. Leach).

Pochopitelnou nevělu vyvolávají také jeho osvětové ambice, jeho „humanistická mise“ (G. Dudley), jeho vize „nové renesance“, přesněji snaha zapojit religionistiku do tohoto kulturního procesu. A s tím související „apologie archaické soteriologie“ (G. Dudley) a jeho představa „soteriologické funkce religionistiky“ (H. Pavlincová, B. Horyna). Eliade byl v tom-

to smyslu „obhájcem návratu k posvátným hodnotám“ (W. E. Paden) a dopouštěl se povážlivé instrumentalizace vědy o náboženství.

Jeho pojetí religionistiky místy chybí skromnost. Jeho podněty je jistě třeba dále rozvíjet, ovšem pouze tehdy, když se religionistika oprostí od jeho ontologických a priori (W. E. Paden), a když jeho teoretické koncepce uchopí (pouze) jako heuristické nástroje, jako „program výzkumu“ (G. Dudley), otevřený verifikaci a „soutěži“ s alternativními projekty. Eliade zůstává inspirující ve své snaze o rozvíjení hermeneutické dimenze religionistiky, dále ve své snaze o překonání empiricistického, pozitivistického a scientistického redukcionismu a ve svých úvahách o obecné roli religionistiky v současné kultuře a v mezikulturním dorozumění.

Ondřej Sládek

Ústav pro českou literaturu AV ČR, Brno

Posuzujeme-li vědecké dílo Mircei Eliada, nutně musíme přihlížet i k tomu, co se odehrálo na poli teorie a metodologie religionistiky od 50. let 20. století, a zejména si všímat, jaké změny nastaly v posledních dvaceti letech. Jenom tak se nám totiž odhalí Eliadovo dílo a jeho teorie náboženství v celé své komplexnosti jako „problém“, který je podle některých (především stoupenců) nepřiměřeně zveličován, podle jiných (zvláště kritiků) považován de facto již za záležitost dějin. V této souvislosti se zejména v 80. a 90. letech minulého století rozšířil názor ohlašující konec eliadovské éry (N. Smart, R. Corless, R. T. McCutcheon atd.).

Tvrzení o konci eliadovské éry, v sobě přitom nezahrnuje jen odkaz na utlumení dominantního postavení fenomenologicko-hermeneutického přístupu k náboženství, který Eliade rozpracovával – v návaznosti na G. van der Leewa, R. Otta, J. Wacha a další – ve svých dílech a v rámci hermeneutického programu „Chicagské školy“ (J. M. Kitagawa, Ch. H. Long atd.), ale týká se i celého spektra postojů a předpokladů, se kterými Eliade přistupoval k náboženským fenoménům. Zřejmě nejvýznamnějším prvkem těchto hodnocení je pak spojení konce eliadovské epochy s koncem romanticko-univerzalistických, encyklopedických a kulturních nároků religionistiky, kterou prosazoval právě Eliade – ale nejen on.

Kritická reflexe situace „po Eliadovi“ (D. Wiebe, L. H. Martin, J. Z. Smith) s sebou přinesla jednak požadavek celkového redefinování hlavních metod vědeckého studia náboženství, jež se v posledních letech díky „novým“ výkladovým modelům posunuly do širokého rámce *Cultural Studies*, jednak iniciovala analýzu „skrytých“ předpokladů a omezení dosud

využívaných přístupů a teorií. Výsledkem tohoto procesu je aktuální stav: posteliadovská religionistika, která kreativní hermeneutiku nepovažuje za hlavní badatelskou metodu, která neuvažuje o náboženství jako o jevu *sui generis*, která archaický čas nevnímá jako základní, rozhodující epochu v dějinách náboženství atd. Jakožto specifický program vědeckého studia náboženství je Eliadova hermeneutická koncepce již minulostí; byť stála na počátku řady diskusí o teorii a metodologii religionistiky, a zejména v 60. a 70. letech minulého století doznala značného ohlasu. Současná religionistika s Eliadovým dílem a jeho teorií náboženství sice pracuje, ale spíše jen jako s koncepcí, vůči které se (vedle řady dalších) vymezuje.

Co se týče použitelnosti a dědictví Eliadova díla (zvl. kreativní hermeneutiky) je po jejím kritickém přezkoumání patrné, že stejně jako v případě jiných velkých syntetizátorů jsou jednotlivé, nepochybně zajímavé a inspirativní výzkumy (např. v oblasti šamanismu či jógy), obětovány ve prospěch – metaforicky řečeno – „celku“. Jedině v rovině existenciální zaujatosti, motivace a vůle k porozumění je možné dle Eliada odhalit tento „celek“, resp. skryté významy náboženských struktur a projevy posvátna v profánním. Kreativní hermeneutika proto nezná jiný princip než „vžít se“ do nespočetného množství existenciálních (krizových) situací, které jsou situacemi zkušenosti s „jiností“ – posvátnem. Zatímco je však tento tvůrčí přístup, který má podle Eliada vést k porozumění a řešení situace moderního sekulárního člověka, k nastínění cest vedoucích k probouzení lidského duchovního vědomí a pochopení vlastního bytí, v rámci umění přípustný, v religionistice je zcela nežádoucí. Hledáme-li potom místo pro uplatnění a ocenění Eliadova díla, měli bychom se obrátit mimo sféru vědeckého studia náboženství a hledat spíše v oblasti umění, především v literatuře.

Milan Kováč

Katedra porovnávací religionistiky FF UK, Bratislava

Domnievam sa, že Eliadeho dielo zohráva v súčasnej religionistike predovšetkým rolu historickú, patrí jednoducho do dejín odboru. Aj keď istotne prečnieva z jednoduchých klasifikácií a stále vyvoláva mnohé kontroverzie, nedá sa nijako obísť. Je isté, že bez kritického vysporiadania sa s Eliadom sa dnes nedá akademicky robiť seriózna religionistika. Okrem toho by som rád upozornil na trochu zanedbávaný aspekt jeho pôsobenia, ktorým je popularizácia odboru. Väčšina našich študentov religionistiky prichádza študovať tento odbor už oboznámená so základnými myšlienkami

mi Eliadeho a veľkú časť z nich nadchli, alebo podnietili práve ony, aby sa prihlásili na štúdium religionistiky. Pre Eliadeho bola religionistika súčasne veľkým ideologickým programom, pomocou ktorého chcel obrodiť ľudstvo v duchu „archaických“ ideálov. Akokoľvek dnes túto jeho intenciu kritizujeme, jej hmatateľným výsledkom je nadšenie množstva mladých ľudí pre religionistiku. Potom je už úlohou pedagógov, naučiť študentov zaobchádzať s jeho myšlienkami obozretne a kriticky.

Aj keď hovorím o Eliadem predovšetkým ako o kapitole v dejinách odboru, nemyslím si, že by bol v súčasnosti už bezozvyšku prekonaný. Niektoré časti jeho náuky (skutočne ide o niečo ako o náuku, lebo s ňou bez pochyb narábala ako moderný guru) sú spochybniteľné a napísalo sa pomerne veľa o tom, ako si Eliade vyberal príklady na podporu svojich téz, ako vyvinul samopotvrdzujúci sa konštrukt, ktorý bol odtrhnutý od reality. Bokom kritiky nezostáva ani jeho osobný život, názory a minulosť, ktoré sú údajne zašifrované v jeho odbornom posolstve. Niekedy mám pocit, akoby sa okolo jeho života a diela strhla až zbytočná histéria. Z môjho hľadiska Eliade bol a zostal predovšetkým veľkým inšpirátorom a to nie je málo. Na praktickú použiteľnosť jeho diela v súčasnosti však osobne hľadím veľmi diferencovane. Napríklad jeho dialektika sakrum a profanum sa ukázala byť nefunkčná. Akokoľvek sa ho pokúšal zmierniť dialektikou, myslím, že stále stál na durkheimovskom ostrom rozlíšení medzi sakrum a profanum, pričom napríklad tézami o plne sakrálnom charaktere aj zdánlivo profánnych činností v archaických komunitách protirečil hlavne sám sebe. Rovnako málo použiteľná je jeho koncepcia dejinných hierofánií, ak pre nič iné, tak preto, lebo obsahuje zamlčanú premisu božej existencie, čo pochopiteľne nie je vedecky korektný postup. Takto by sme mohli postupovať ešte dlho, ale ak sa mám zamerať na to, na čom sa dá stavať, je to z môjho hľadiska predovšetkým téza o náboženstve ako nástroji na boj proti času. Eliadeho koncepcia svätého času je pozoruhodne prepracovaná a aj keď je v detailoch nepresná, ako celok dobre zodpovedá univerzálnym rituálom reaktualizácie a ďalším systémovým opatreniam v mýtoch a rituáloch, ktoré sú zamerané na prinavracanie počiatkov a elimináciu dejinnosti. Rovnako dobre ako čas, Eliade spracoval posvätný priestor. Kult stredú: omfalos mundi, axis mundi, imago mundi a ďalšie „univerzálne“ náboženstva zostanú nepochybniteľným vkladom do fenomenologického typu bádania a komparatívneho aspektu skúmania náboženstiev. Osobne môžem potvrdiť, že hoci sa zaoberám Mezoamerikou, z ktorej Eliade v inak bohatej studnici príkladov takmer vôbec nečerpal, práve jeho tézy o univerzálnom charaktere kultu priestoru a času vynikajúco zodpovedajú realitám z tejto oblasti. Všimol si to napríklad aj David Carrasco, ktorý mezoamerické náboženstvá, aj keď na môj vkus príliš dogmaticky, spracoval

práve v duchu Eliadeho (*Náboženství Mezoameriky – Kozmovize a obřadní centra*, Praha: Prostor 1998). Niektoré moje pozorovania z dlhodobých terénnych výskumov u „archaických“ indiánskych populácií sa prakticky dokonale zhodujú s viacerými Eliadeho tézami o posvätnom priestore a čase, ale aj s niektorými jeho ďalšími myšlienkami, čo v mojom chápaní čiastočne eliminuje skutočnosť, že ich napísal metodologicky netransparentne a spoza „zeleného stola“. Čo môže lepšie potvrdiť hypotézu, než jej overenie v teréne na reáliách, z ktorých jej autor nikdy nečerpal? Jednoducho povedané, bolo by príliš lacné a zbytočné Eliadeho mnohovrstvové a dosť nehomogénne dielo zmietnuť len tak zo stola (mnohí to robia, dokonca to niekde patrí k bontónu). Oveľa prirodzenejšie bude, naučiť sa dobre rozoznávať jeho nedostatky a pritom nestratiť možnosť inšpirovať sa jeho kladmi. Aj keď éra veľkých univerzálnych konceptov pominula, stratiť celkom zo zreteľa méty našich predchodcov by bolo nezodpovedné.

Josef Kandert

Katedra sociologie FSV UK, Praha

Jak řečeno v úvodníku této ankety, představuje „...Eliadova koncepce vědeckého studia náboženství opírající se o fenomenologicko-komparativní metodu...“ jednu z historických etap vývoje religionistiky. Podobně jako jiné historické přístupy má v současné religionistice roli mezníku – kam až je možné dojít s použitím té které metody a přístupu. Bylo by tedy poměrně snadné odbýt jeho dílo jako nevýznamné a nedůležité z hlediska současnosti. Domnívám se ale, že to zase až tak úplně neplatí.

Eliade byl typickým představitelem „vnějšího pozorovatele“, který se snažil dešifrovat anebo rekonstruovat myšlení či jednání „lidí setkávajících se s posvätnem“ vkládáním vlastních hypotéz založených na víře v existenci euro-asijských náboženských fenoménů, případně všelidských náboženských fenoménů. Tento přístup odpovídal dobovým představám o správném výzkumu a objasňování jakékoliv společenské a kulturní reality. Dnes je takový přístup překonaný – ovšem s jednou výjimkou. Tou výjimkou jsou zprávy o náboženském chování zachovávané právě jen popis vnějšího pozorovatele – tedy popisy, z nichž nevyplývá nic anebo pramálo o důvodech chování, vnitřním či symbolickém kontextu chování atp. Mám na mysli velký soubor historických popisů náboženského chování (zahrnuje četná data od antiky až po konec 19. století), které jsou vlastně popisem dojmů pozorovatele, který zpravidla neznal místní kulturu, případně ji znal jen zprostředkovaně. Pokud budeme chtít analyzovat takové-

to popisy historického náboženského chování a dávat jim nějaký význam (bez vloženého významu to totiž budou jen popisy kuriózního a jedinečného chování) je Eliadova metoda či Eliadův přístup jedním z možných. V jistém slova smyslu patří do stejné kategorie i data, která získávají ze svých výzkumů archeologové.

V případě pojmů, které Mircea Eliade používal, platí pro ně zhruba totéž co pro jakékoliv termíny zaváděné kteroukoliv z velkých postav religionistiky. Jsou používány, ale jejich význam je neustále vylepšován anebo doplňován v souladu s přílivem nových srovnávacích dat z různých koutů světa. V Eliadeho případě jsou jím používané pojmy postavené výrazně na euro-asijských srovnávacích datech, takže již doznaly anebo ještě doznají změny vyplývající ze srovnávání s daty ze zbývajících tří kontinentů.

Petr Pokorný

Centrum biblických studií ETF UK, Praha

Bylo to v padesátých letech, když jsem se poprvé seznámil s myšlením Mircei Eliada. Začetl jsem se do jeho spisku o mýtu věčného návratu (*Le Mythe de l'éternel Retour*), Paris: Éditions Gallimars 1949 a byl to pro mne objev: Spjatost mytických archetypů s cyklickým vnímáním času, aktivní jednání jakožto odvážný krok vytvářející dějiny směrem k svobodě a podmíněný vírou. Ne nadarmo byl Eliade v Chicagu kolegou a diskusním partnerem jak Paula Tillicha tak později Paula Ricoeura.

To, co ho proslavilo – definice protikladu posvátného a profánního –, se mi později zdálo nechtěným návratem k mýtu. Hypotézy jeho žáka a zavražděného nástupce Ioana Culianu mi to jen potvrzovaly.

Srovnám-li však Eliadovo dílo se současným stavem religionistiky, s jejími vylepšenými metodami vykoupnými oslabením vztahu k filosofické (i teologické) reflexi, nemohu si velkého mistra nevážit. Už jen pro velký religionistický slovník (Mircea Eliade [ed.], *Encyclopedia of Religion*, New York: Macmillan 1987-, český výtah Mircea Eliade – Ioan Petru Culianu [eds.], *Slovník náboženství*, Praha: Argo 2001), který mne svou provokativní koncepcí pokaždé inspiruje.

David Václavík

Ústav religionistiky FF MU, Brno

Mircea Eliade je bezesporu jednou z nejrozporuplnějších postav religionistiky v celých jejích dějinách. Nejde přitom zdaleka jen o jeho diskutovanou politickou angažovanost v rumunské Železné gardě (Garda Archanđela Michaela), ale především o to, že jeho tzv. totální hermeneutika ukazuje mnohé slabiny akademického studia náboženství. Eliadeho systém je dobrým příkladem „věčného prokletí“ religionistiky, disciplíny nacházející se na rozhraní teologie, filosofie a sociálních věd. Jeho největší slabinu vidím zejména ve třech momentech. Za prvé, že nekriticky staví na apriorním předpokladu náboženství jako něčeho *sui generis*. Tento rys Eliadeho koncepce skvěle analyzoval Russell McCutcheon (*Manufacturing Religion: The Discourse on Sui Generis Religion and the Politics of Nostalgia*, Oxford: Oxford University Press 1997). Problém tohoto přístupu ke studiu náboženství spočívá v tom, že velmi intenzivně theologizuje religionistiku – náboženství je jedinečný, neredukovatelný fenomén, který si vyžaduje jedinečný přístup. V důsledku toho se předpokládá, že jediný adekvátní výklad náboženství je vždy nějak spojen s jeho prožíváním. Za druhé, Eliade se ve své „posedlosti“ po vytvoření univerzálního intepretačního nástroje dopustil mnoha metodologických přehmatů, mezi kterými je třeba uvést zejména zjednodušující generalizaci a často i poněkud „tvůřivé“ nakládání s fakty (srov. např. Jonathan Z. Smith, *To Take Place: Toward Theory in Ritual*, Chicago: Chicago University Press 1987). A konečně za třetí, Eliadeho pojetí studia náboženství je víc než čímkoli filosofií náboženství se silnými soteriologickými prvky. Eliade je neúprosný kritik své doby, který si velmi intenzivně uvědomoval kronovský charakter moderny. Jeho analýzy náboženství, byť se většinou opírají o archaické náboženské tradice, jsou vlastně polemikou s jednorozměrností moderní společnosti, která je skrz naskrz prodchnutá nostalgií po autentické lidské existenci projevující se v jejím sakrálním charakteru. Právě tento rozměr Eliadeho myšlení považuji za nejproblematictější.

Na druhou stranu je třeba říci, že Eliade má velkou zásluhu na tom, že je náboženství chápáno za důležitou součást lidské kultury mající výrazně konstitutivní charakter. V tomto ohledu je Eliade stále inspirativní postavou, která upozornila na nebezpečí redukcionismu a která bude ještě dlouho vyvolávat diskuze a kontroverze.